Г 85

2681р

Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Гріньова Ольга Михайлівна

УДК 371.015.3:371.132(043)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ПІДГОТОВКИ ЗА ДВОМА СПЕЦІАЛЬНОСТЯМИ

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

НБ НПУ

100207761

Київ – 2008

5841

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, професор
Долинська Любов Василівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
Інститут філософської освіти і науки
завідувач кафедри психології

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор
Шевченко Наталія Федорівна,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри педагогіки та психології;

кандидат психологічних наук, доцент
Хомич Галина Олексіївна,
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Г. Сковороди",
професор кафедри загальної та експериментальної психології.

Захист відбудеться 15 жовтня 2008р. о 12 ^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.03.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "11" вересня 2008 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Н. І. Пов'якель

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У процесі переходу України до ринкової економіки зростає необхідність у спеціалістах, які здатні ефективно вирішувати проблеми планування й реалізації власної кар'єри. У зв'язку з цим виникає необхідність формування в молодого покоління активного й творчого ставлення до проблем самоорганізації, самовизначення й самореалізації. Тому одним з пріоритетних завдань системи освіти України на сьогодні є професійне самовизначення молоді.

Розробка проблеми вибору професії, професійного самовизначення індивіда, його професіоналізації в психолого-педагогічній літературі представлена роботами як зарубіжних (Е. Гінзбург, А. Маслоу, Ф. Парсонс, Е. Ро, К. Роджерс, Д. Сьюпер, Д. Тідеман тощо), так і радянських та українських (К.О. Абульханова-Славська, Є.М. Борисова, О.П. Голомшток, Г.А. Журавльова, С.П. Крягжде, С.Л. Рубінштейн тощо) дослідників.

У роботах дослідників вивчаються зміст (Є.М.Борисова, М.Р.Гінзбург, Є.А.Клімов, А.К.Маркова, Л.М.Мітіна, С.М.Чистякова, П.А.Шавір, О.А.Шкільова), структура (І.П.Андрійчук, Є.І.Головаха, О.П.Мешковська, Ю.П.Поварєнков, Т.І.Чиркова), вікова періодизація (Л.П.Бурцева, О.А.Волкова, М.С.Пряжніков, Є.Ю.Пряжнікова), проблеми і закономірності формування (Л.В.Долинська, Л.М.Кален, В.П.Панок, О.П.Сергєєнкова, Л.В.Ткачук, В.В.Чебишева), умови і засоби оптимізації (І.В.Вачков, Ю.М.Ємельянов, І.В.Самойленко, Л.А.Петровська) цього процесу.

Серед проблем професійного самовизначення молоді на різні спеціальності особливої значущості набуває аспект вибору педагогічної професії, адже саме вчитель має розв'язувати такі глобальні питання, як засвоєння учнями базових знань з основ наук, формування світогляду й засвоєння молоддю системи суспільних цінностей. Проблема професійного самовизначення майбутніх учителів на етапі фахової підготовки вивчалась в роботах російських та українських дослідників. Так, у дослідженнях Г.Н.Меженцевої та К.М.Дурай-Новакової представлені моделі професійного самовизначення майбутніх учителів. Є.А.Клімов, А.К.Маркова, Л.М.Мітіна аналізують особливості професійного самовизначення майбутніх учителів як суб'єктів педагогічної діяльності. У роботах С.Н.Бурцевої, О.А.Волкової, Ф.В.Повшедної, О.Л.Туриніної розробляються шляхи й засоби оптимізації професійного самовизначення студентів педагогічних спеціальностей.

Водночас цілий ряд аспектів даної проблеми залишається мало вивченим. Зокрема, особливої уваги вимагає виявлення особливостей професійного самовизначення студентів педагогічних спеціальностей у процесі підготовки з різними додатковими спеціалізаціями. Актуальність означеної проблеми підсилюється тим, що найчастіше поєднання спеціальностей у професійних педагогічних навчальних закладах відбувається лише за кон'юктурним принципом без врахування їх внутрішньої спорідненості. В якості таких кон'юктурних поєднань все частіше виступає поєднання педагогічної спеціальності з додатковою психологічною спеціалізацію, адже вибір практичної психології в якості додаткової спеціалізації останнім часом привертає увагу абітурієнтів та збільшує конкурс на відповідні так звані подвійні спеціальності.

Незважаючи на те, що на сьогодні кількість педагогічних спеціальностей з додатковою спеціалізацією "Практична психологія" в Україні щороку зростає, проблема професійного самовизначення майбутніх фахівців з таких напрямків професійної підготовки висвітлюється лише в окремих роботах (О.Г.Артемчук, Л.В.Долинська, Т.І.Чиркова).

При цьому проблема діалектичної спорідненості предметного змісту різних педагогічних спеціальностей та додаткової психологічної спеціалізації, особливостей її врахування та використання як важливого засобу формування у студентів взаємодоповнюючих і взаємоінтегруючих систем знань, цілісного психолого-педагогічного світогляду і професійного самовизначення на обидві одержувані професії в психолого-педагогічній літературі є цілком не дослідженою. Необхідною передумовою реалізації таких досліджень є теоретичне обгрунтування і здійснення класифікації досліджуваних психолого-педагогічних спеціальностей на діалектично й психологічно споріднені та неспоріднені.

На нашу думку, спорідненими є такі напрямки професійної підготовки, предметний зміст яких є близьким, які вивчають один об'єкт – людську особистість, закономірності її формування в онтогенезі й філогенезі, особливості існування в соціумі (наприклад, "Соціальна робота й практична психологія", "Філософія й практична психологія" тощо).

Неспорідненими, сполученими за кон'юктурним принципом ми вважаємо такі поєднання спеціальностей, предметний зміст яких не є близьким, науки вивчають різні об'єкти ("Географія й практична психологія") або обидві сполучені спеціальності об'єктивно є спорідненими ("Біологія й практична психологія"), але, через особливості викладання (спільний для обох спеціальностей предмет – людська психіка – за основною спеціальністю вивчається лише з третього року навчання, в лекційно-семінарських курсах з основної спеціальності цій проблемі присвячена невелика кількість годин), засвоєння студентами предметного змісту з основного й додаткового напрямків професійної підготовки відбувається відокремлено.

Таким чином, соціальна значущість і недостатня розробленість проблеми професійного самовизначення майбутніх педагогів так званих подвійних спеціальностей або педагогічних спеціальностей з додатковою спеціалізацією "Практична психологія" і зумовили вибір теми нашого дослідження: **"Психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх учителів в умовах підготовки за двома спеціальностями"**.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації входить до тематичного плану кафедри психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за науковим напрямом "Соціально-психологічні основи підготовки майбутнього вчителя", затверджена на засіданні вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол №6 від 31 січня 2006 року) та закоординована Радою в галузі психолого-педагогічних досліджень АПН України (протокол №7 від 26 вересня 2006 року).

Мета дослідження полягає у виявленні психологічних особливостей, динаміки, критеріїв та рівнів професійного самовизначення студентів педагогічних спеціальностей з додатковою спеціалізацією "Практична психологія", а також

обґрунтуванні та розробці програми цілеспрямованої роботи з оптимізації цього процесу.

У ході дослідження були висунуті такі **гіпотези**:

- при вступі на окремі педагогічні спеціальності з додатковою спеціалізацією "Практична психологія" студенти спрямовані переважно на засвоєння змісту лише одного напрямку фахової підготовки – основної спеціальності чи додаткової спеціалізації;

- на етапі професійного навчання необхідність вивчення студентами двох різних систем знань – предметного змісту педагогічної спеціальності й додаткової спеціалізації "Практична психологія", формування різних професійних здібностей та професійно важливих якостей призводить до виникнення конфліктів професійної "Я-концепції", самосвідомості студентів, що, в свою чергу, гальмує їх особистісно-професійне зростання, ускладнює досягнення ними необхідного рівня професійної та психологічної готовності до виконання трудових обов'язків з основної спеціальності й додаткової спеціалізації;

- за умови відсутності діалектичної спорідненості основної педагогічної спеціальності з додатковою психологічною спеціалізацією професійне самовизначення студентів у процесі фахової підготовки є недостатнім, однобічним;

- професійне самовизначення студентів педагогічних спеціальностей з додатковою спеціалізацією "Практична психологія" буде більш ефективним за умов спеціально організованої цілеспрямованої роботи з використанням активних методів навчання.

Відповідно до мети та для перевірки висунутих гіпотез були поставлені такі **завдання** дослідження:

1) визначити теоретичні підходи до проблеми професійного самовизначення майбутніх учителів з додатковою спеціалізацією "Практична психологія";

2) виявити психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх педагогів;

3) проаналізувати критерії, показники та рівні сформованості професійного самовизначення студентів педагогічних спеціальностей з додатковою психологічною спеціалізацією;

4) обґрунтувати, розробити й апробувати програму активізації професійного самовизначення майбутніх учителів з додатковою спеціалізацією "Практична психологія".

Об'єкт дослідження - професійне самовизначення майбутніх фахівців.

Предмет дослідження - психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх учителів з додатковою спеціалізацією "Практична психологія".

Методи дослідження. Відповідно до визначеної мети, гіпотези, сформульованих завдань комплексно застосовувалися наступні методи дослідження: теоретичний аналіз та систематизація літературних наукових джерел, порівняння й узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень; спостереження, бесіди, аналіз результатів навчальної діяльності, документації, анкетування, активні методи навчання; методи математичної статистики. На етапах констатувального та контрольного експериментів використовувались спеціальні психодіагностичні

методики: для виявлення особливостей формування професійних мотивів студентів – анкета "НІН" С.Н.Кисельова; для визначення наявного рівня професійних інтересів – "Диференціально-діагностичний опитувальник" Є.А.Клімова; для дослідження основних груп професійних здібностей (комунікативних, організаторських, творчих, власне педагогічних і психологічних) – методики "КОЗ-2" В.В.Синявського та Б.О.Федоришина, "Творчі завдання" Н.О.Головань та "Психолого-педагогічні ситуації", які являють собою методику "Педагогічні ситуації" Р.С.Немова, модифіковану відповідно до наших умов; для вивчення особливостей формування професійної спрямованості було використано анкету Н.Д.Дубовицької; для дослідження особливостей формування професійної самосвідомості майбутніх фахівців застосовувались професіограми вчителя і практичного психолога, розроблені В.А.Семиченко та В.В.Сагардою; для виявлення особливостей формування у студентів потреби в професійній самоосвіті й самовихованні було використано авторський опитувальник.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. У дослідженні взяли участь 356 студентів I-V курсів різних педагогічних спеціальностей з додатковою психологічною спеціалізацією.

Відповідно до поставлених завдань дослідження проводилося у три етапи (пошуковий, дослідно-експериментальний, узагальнюючий) впродовж 2006-2008 рр.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* досліджено психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх учителів з додатковою спеціалізацією "Практична психологія"; доведено, що етап професійного навчання є визначальним для формування цього процесу, досягнення студентами рівня професійної компетентності; вивчено особливості прояву структурних компонентів професійного самовизначення; виявлено критерії та рівні професійного самовизначення, їх основні характеристики; запропоновано комплекс психодіагностичних методик для виявлення особливостей професійного самовизначення як цілісної системи; здійснено порівняльну характеристику та досліджено динаміку формування професійного самовизначення у майбутніх педагогів з додатковою спеціалізацією "Практична психологія"; здійснено теоретичне обґрунтування програми цілеспрямованого формування професійного самовизначення у студентів педагогічних спеціальностей в умовах підготовки з додатковою психологічною спеціалізацією;

- *розширено, доповнено та уточнено:* зміст понять "професійне самовизначення" та "професійне самовизначення майбутніх педагогів"; особливості підготовки студентів за так званими подвійними спеціальностями, умови професійного зростання майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі;

- *набуло подальшого розвитку* розуміння структури та основних компонентів професійного самовизначення студентів на педагогічну професію, знання про шляхи, методи та засоби професійної підготовки майбутніх фахівців.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що апробований автором комплекс психодіагностичних методик може застосовуватись викладачами та працівниками психологічних служб вищих та середніх професійних

педагогічних навчальних закладів для виявлення рівнів та особливостей формування професійного самовизначення майбутніх учителів-предметників, студентів педагогічних спеціальностей в умовах професійної підготовки з додатковою спеціалізацією "Практична психологія". Розроблена експериментальна програма з оптимізації професійного самовизначення майбутніх учителів стане корисною викладачам педагогічних вузів не лише безпосередньо за цільовим призначенням, а й для формування у студентів професійної спрямованості, досягнення ними високого рівня професійної самореалізації, компетентності. Теоретичні та експериментальні результати дослідження можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх учителів, психологів та педагогів з додатковою спеціалізацією "Практична психологія" під час вивчення наступних курсів: "Вступ до спеціальності" – упродовж усього курсу; "Вікова та педагогічна психологія" – у темах "Психологія ранньої юності", "Психологія вчителя"; "Психологія спілкування" – у темах "Професійне спілкування", "Педагогічне спілкування", "Психологія самопізнання".

Впровадження розробленої автором системи навчально-розвивальних вправ та завдань, спрямованих на підвищення рівня професійного самовизначення майбутніх педагогів-психологів здійснювалося у навчально-виховному процесі вечірнього факультету Інституту дистанційного навчання (довідка № 02-10/1167 від 11 червня 2008 року), Інституту української філології (довідка № 02-10/1169 від 11 червня 2008 року), Інституту соціальної роботи та управління (довідка № 07-10/1165 від 10 червня 2008 року) та Інституту філософської освіти і науки (довідка № 02-10/1168 від 11 червня 2008 року) Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, а також Кам'янець-Подільського національного університету (довідка № 21 від 25 квітня 2008 року) і ДВНЗ "Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. Сковороди" (довідка № 472 від 02 липня 2008 року).

Вірогідність і надійність результатів дослідження забезпечувалися комплексним використанням методів і методик, адекватних меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки досліджуваних, поєднанням кількісного та якісного аналізу отриманих даних, застосуванням методів математичної статистики і достовірною результативністю формувального експерименту.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідалися та отримали схвалення на IX Всеукраїнській науково-практичній конференції "Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість" (Київ, 2006), на X Всеукраїнській науково-практичній конференції "Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції" (Київ, 2007), на XI Всеукраїнській науково-практичній конференції "Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість" (Київ, 2008), на звітних науково-практичних конференціях кафедр Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2006-2008 рр.), засіданнях кафедри психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації, результати дослідження, висновки відображені у 10 публікаціях, серед яких 7 статей у фахових

наукових виданнях, затверджених ВАК України, матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, 11 додатків та списку використаних джерел, який налічує 251 найменування (7 з них іноземною мовою). Основний зміст дисертації викладений на 203 сторінках комп'ютерного набору і містить 29 таблиць і 1 рисунок на 30 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 252 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено предмет, об'єкт, мету, сформульовано гіпотези та завдання, розкрито теоретико-методологічну основу, методи дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, наведено відомості щодо апробації та впровадження отриманих результатів, а також публікацій та структури роботи.

У **першому розділі** ***"Теоретичні підходи до проблеми професійного самовизначення майбутніх фахівців"*** висвітлюються результати вивчення проблеми професійного самовизначення особистості, зокрема - в юнацькому віці на педагогічну професію, аналізуються основні підходи до проблеми оптимізації особистісно-професійного становлення індивіда в умовах професійної підготовки за педагогічною спеціальністю з додатковою психологічною спеціалізацією.

Проблема професійного самовизначення особистості в фаховій літературі є однією з широко досліджуваних. У роботах різних дослідників цей термін часто ототожнюється з такими поняттями, як "професійне зростання" (Л.І.Божович, Є.А.Клімов, О.О.Міненко, Ю.П.Поваренков, А.Г.Самойлова, М.С.Пряжніков та ін.), "професійна самореалізація" (К.Роджерс, А.Маслоу, Е.Ро, Д.Сьюпер та ін.), "професійна ідентифікація" (К.О.Абульханова-Славська, Л.М.Кален, Ю.П.Поваренков, П.А.Шавір та ін.), "професіоналізація" (І.П.Андрійчук, А.К.Маркова, Л.М.Мітіна, В.П.Панок, Н.І.Пов'якель, Л.І.Уманець, Н.В.Чепелєва та ін.), "кар'єра" (Є.М.Борисова, Дж. Дібс, Н.Лонгсон, А.Маслоу, Т.Парсонс, Д. Сьюпер, Д.Тідеман та ін.) тощо. На нашу думку, усі ці поняття відображають процес професійного становлення фахівця, але мають свою специфіку.

Усі дослідження з проблеми професійного самовизначення можна об'єднати в два підходи. Представники першого підходу, якого дотримувались переважно радянські вчені (Л.І.Божович, М.Р.Гінзбург, О.П.Мешковська тощо), вважають професійне самовизначення особистості одномоментним актом вибору професії, який завершується зі вступом індивіда до професійного навчального закладу або працевлаштуванням. На думку представників другого підходу (І.П.Андрійчук, Л.В.Долинська, Є.А.Клімов, В.П.Панок, М.С.Пряжніков, Н.Ф.Шевченко та ін.), професійне самовизначення являє собою тривалий процес самореалізації професіонала в обраній спеціальності. Ми дотримуємось даного підходу і погоджуємось з думкою Є.М.Борисової про те, що професійне самовизначення являє собою складне особистісне утворення, яке проявляється у "самореалізації особистості в професійній діяльності в результаті найбільш повного використання нею власних здібностей й індивідуально-психофізіологічних можливостей".

У віковому аспекті у переважній більшості досліджень проблема професійного самовизначення майбутніх фахівців вивчається або на етапі раннього юнацького віку (під час навчання в 10-11 класах школи), або в умовах трудової діяльності спеціаліста. Проблемі професійного самовизначення майбутніх спеціалістів у процесі їх професійної підготовки в фаховій літературі присвячені лише окремі роботи, хоча цей аспект і має свою специфіку та високу соціальну значущість. Остання зумовлюється тим, що саме особливості формування професійного самовизначення молоді в умовах професійної підготовки є визначальним фактором для забезпечення ринку праці України необхідною кількістю висококваліфікованих фахівців з окремих професій. До таких професій належить і педагогічна.

У дисертаційній роботі також представлено аналіз експериментальних досліджень з проблеми ефективності професійного самовизначення майбутніх учителів на сучасному етапі розбудови системи вищої педагогічної освіти України. Автори (В.І.Бондар, А.В.Бугріменко, Л.О.Гапоненко, Н.О.Головань, З.А.Демченко, О.В.Кардашина, А.А.Лук'янчук, З.А.Одружев, М.Ю.Рогозіна тощо) зазначають, що у переважної більшості майбутніх педагогів рівень професійних здібностей, самовизначення навіть на завершальних етапах професійної підготовки не досягає високого, особистісно-професійні плани часто формуються на інші, ніж обрана, професії. На думку авторів, такі результати одержано тому, що традиційна лекційно-семінарська система професійної підготовки студентів є заакадемізованою і занадто теоретизованою, і, отже, мало сприяє їх особистісно-професійному зростанню. Звідси випливає необхідність переорієнтації змісту системи вищої педагогічної освіти України з лекційно-семінарського викладання на особистісно-орієнтоване навчання, як того вимагає Болонський процес.

У роботах українських і російських авторів (І.В.Вачков, Є.А.Клімов, А.К.Маркова, Л.М.Мітіна, Л.А.Петровська, М.С.Пряжніков, В.В.Рибалка, Т.В.Сінєльнікова, Б.О.Федоришин, І.М.Чорна, Н.Ф.Шевченко та ін.) представлена проблема оновлення змісту професійної підготовки майбутніх педагогів у відповідності з європейськими стандартами. Автори підкреслюють, що на сучасному етапі розбудови системи вищої педагогічної освіти України відбувається не проста заміна лекційно-семінарської системи викладання на європейську, а поєднання кращих здобутків традиційного і особистісно-орієнтованого навчання.

Основним недоліком сучасної системи професійної підготовки майбутніх фахівців з педагогічних і психологічних спеціальностей дослідники вважають відокремленість засвоєння студентами змісту різних предметних дисциплін. Це призводить до того, що формування у студентів практичних умінь і навичок професійної діяльності, реалізація завдання їх професійного зростання не завжди ґрунтується на попередньо здобутих теоретичних знаннях. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах професійної підготовки майбутніх спеціалістів одразу за двома спеціальностями: педагогічною і психологічною.

Впровадження педагогічних спеціальностей в поєднанні з різними додатковими спеціалізаціями, в тому числі – з психологічною, є економічно виправданим, оскільки з одного боку дає можливість забезпечити необхідну для

країни кількість учителів (особливо в умовах сільських малокомплектних шкіл), а з іншого боку підвищує рівень захищеності молодого педагога на ринку праці.

Однак за умови сполучення таких спеціальностей, які не є близькими за своїм предметним змістом ("Географія й практична психологія", "Музика й практична психологія" тощо) проблема формування у студентів професійного самовизначення одразу і на основну спеціальність, і на додаткову спеціалізацію в пролонгованій перспективі ускладнюється. Вирішення цієї проблеми в умовах традиційної (лекційно-семінарської системи) було надзвичайно складним завданням, адже лише формування у студентів ґрунтовних теоретичних знань з предметних дисциплін, навіть якщо воно є взаємодоповнюючим і взаємоінтегруючим, ще не створює необхідних умов для формування у них потреби власної самореалізації в процесі психолого-педагогічного спілкування.

Тому подальша розбудова системи вищої педагогічної освіти України передбачає необхідність реструктуризації змісту професійної підготовки студентів, широкого застосування активних методів їх професійного навчання з метою формування у них єдиного психолого-педагогічного світогляду, цілісного професійного самовизначення на обидві одержувані спеціальності.

У **другому розділі** ***"Експериментальне дослідження особливостей професійного самовизначення майбутніх учителів з додатковою спеціалізацією "Практична психологія"*** представлено теоретико-методичні засади та особливості організації констатувального експерименту; наведено результати визначення рівнів професійного самовизначення та його окремих складових у студентів різних педагогічних спеціальностей з додатковою спеціалізацією "Практична психологія", а також представлено результати статистичної обробки одержаних даних.

У констатувальному дослідженні взяли участь 356 студентів (174 студенти споріднених спеціальностей, 182 студенти неспоріднених спеціальностей) Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Основними завданнями констатувального експерименту є:

- підбір та аргументація методик для виявлення особливостей становлення усіх компонентів професійного самовизначення;
- діагностування рівнів сформованості професійних мотивів, інтересів, спрямованості, здібностей, самосвідомості, потреби в професійній самоосвіті й самовихованні у майбутніх учителів, а також особливостей формування їх професійного самовизначення в цілому.

Експериментальне дослідження особливостей професійного самовизначення майбутніх учителів проводилось за допомогою методик, представлених у вступі автореферату. Згідно з результатами проведеного експерименту, виявлено значні відмінності в формуванні усіх компонентів професійного самовизначення у майбутніх педагогів різних напрямків професійної підготовки.

Професійні мотиви у майбутніх фахівців різних напрямків професійної підготовки формуються нерівномірно. У студентів споріднених спеціальностей формується цілісна мотивація професійного вибору на основну спеціальність і додаткову спеціалізацію, переважають власне професійні мотиви професійного вибору та професійного навчання. Високий рівень професійної мотивації виявлено у 69,76% студентів.

У майбутніх фахівців, які навчаються за спеціальностями з низьким рівнем діалектичної спорідненості, мотиви професійного вибору формується однобічно, переважно на додатковий – психологічний фах. Значний відсоток від загальної кількості мотивів професійного вибору та навчання займають частково професійні (46,34%) та егоїстичні (27,69%) мотиви. Рівень професійної мотивації в цілому є значно нижчим, ніж у студентів споріднених спеціальностей.

Виявлення особливостей формування професійних інтересів майбутніх педагогів показало, що у переважної більшості студентів споріднених спеціальностей формуються професійні інтереси, які відповідають обраному фаху (76,16%). У значної кількості майбутніх фахівців неспоріднених спеціальностей виявлено інтереси, які частково (23,92%) чи повністю (24,46%) не збігаються з обраним фахом. А це, в свою чергу, призводить до розчарування в обраній професії і створює передумови для зміни студентами свого майбутнього фаху.

Оскільки професійні мотиви й інтереси особистості лежать в основі формування її професійної спрямованості, то цілком логічно, що, згідно з результатами нашого дослідження, у переважної більшості студентів споріднених спеціальностей виявлено високий (72,67%) і середній (20,34%) рівень професійної спрямованості на обраний фах, формування якого зумовлено наявністю власне професійної мотивації та відповідності професійних інтересів обраній професії.

Натомість у значної кількості студентів неспоріднених спеціальностей формування професійних мотивів та інтересів, які не збігаються з обраним фахом, призводить до становлення низького рівня професійної спрямованості (48,37%).

Згідно з результатами діагностування особливостей розвитку професійних здібностей майбутніх фахівців різних напрямків професійної підготовки, у студентів споріднених спеціальностей виявлено значно вищий рівень сформованості педагогічних і психологічних здібностей (73,96% студентів віднесено до високого рівня), ніж у студентів, які навчаються за спеціальностями з низьким ступенем діалектичної спорідненості (лише у 20,24% опитуваних виявлено високий рівень). Проте, формування у майбутніх фахівців різних напрямків професійної підготовки високого рівня усіх груп професійних здібностей (комунікативних, організаторських, творчих, власне педагогічних і психологічних) не відбувається стихійно, а потребує спеціальної роботи викладачів і психологів вищих професійних педагогічних навчальних закладів.

Становлення професійної самосвідомості у майбутніх учителів різних спеціальностей з додатковою психологічною спеціалізацією має свою специфіку. У студентів споріднених спеціальностей формуються адекватні уявлення про особливості майбутньої професії, її вимоги до особистості фахівця. Власний рівень розвитку професійно важливих якостей студенти оцінюють як такий, що наближується до ідеалу, але не досягає його. Такі результати зумовлюють формування у студентів позитивного ставлення до себе в якості майбутнього фахівця і водночас спонукають їх до професійного самовдосконалення.

У студентів неспоріднених спеціальностей формуються лише загальні уявлення про вимоги галузі професій, у основі яких лежить процес людського спілкування, до особистості фахівця. Опитувані не усвідомлюють специфіки професійної підготовки за обраною педагогічною спеціальністю з додатковою

спеціалізацією. Власний рівень розвитку професійних здібностей студенти оцінюють як такий, що є значно нижчим за необхідний. Усе це призводить до подальшого розчарування студентів в обраній професії та формування низької професійної самооцінки. Рівень професійної самосвідомості у переважної більшості майбутніх фахівців неспоріднених спеціальностей не досягає високого.

Вивчення особливостей формування у студентів потреби в професійній самоосвіті й самовихованні, як складової професійного самовизначення, показало, що переважна більшість фахівців споріднених спеціальностей працює самостійно з метою власного професійного саморозвитку. При цьому студенти використовують не лише пасивні (читання додаткової літератури), а й активні (участь в наукових гуртках, одержання практичного досвіду роботи) засоби.

Серед студентів неспоріднених спеціальностей лише половина опитуваних використовує засоби професійної самоосвіти й самовиховання. При цьому в якості таких засобів переважно виступає вивчення додаткової літератури з метою підвищення власної успішності, а не професійного саморозвитку. Значна кількість майбутніх фахівців неспоріднених спеціальностей вважає, що робота студента з метою професійної самоосвіти й самовдосконалення їм не потрібна.

Рівень сформованості професійного самовизначення майбутніх фахівців ми визначали за відповідним рівнем усіх його компонентів. Усіх досліджуваних було віднесено до високого, середнього чи низького рівня професійного самовизначення. Оскільки, згідно з результатами проведеного дослідження, якісні результати студентів за усіма визначеними показниками в межах одного і того ж рівня зазнають значних коливань, то, з метою уточнення результатів виявлення рівня професійного самовизначення майбутніх фахівців, у кожному рівні цієї системи нами було виділено два підрівня: до II підрівня було зараховано учасників експерименту з високими показниками в межах даного рівня, до I підрівня – студентів, у яких було виявлено низькі показники в межах даного рівня (табл. 1).

Таблиця 1

Кількісний розподіл майбутніх педагогів різних напрямків професійної підготовки за рівнями професійного самовизначення

N=356

Рівень професійного самовизначення	Підрівень професійного самовизначення	Кількість студентів споріднених спеціальностей		Кількість студентів неспоріднених спеціальностей	
		Абсолютна кількість	У %	Абсолютна кількість	У %
Високий	II (Дуже високий)	34	19,76	-	-
	I (Власне високий)	42	24,41	11	5,98
Середній	II (Середній, що наближується до високого)	56	32,56	19	10,32
	I (Середній, що набли жується до низького)	33	19,18	70	38,04
Низький	II (Власне низький)	7	4,07	65	35,32
	I (Дуже низький)	-	-	19	10,32

Як видно з таблиці 1, у значної кількості студентів споріднених спеціальностей рівень професійного самовизначення є високим або наближується до нього. Таким чином, можна зробити висновок про те, що професійна підготовка майбутніх педагогів за спорідненими спеціальностями сприяє формуванню у них високого рівня професійного самовизначення.

Серед майбутніх фахівців неспоріднених напрямків професійної підготовки виявлено значно меншу кількість опитуваних з високим і середнім рівнями професійного самовизначення, а показники у 45,64% (84 особи) студентів цієї групи відповідають низькому рівню. На нашу думку, такі результати зумовлені тим, що вивчення спеціальностей з низьким рівнем діалектичної спорідненості основного й додаткового напрямків професійної підготовки мало сприяє формуванню у студентів цілісного професійного самовизначення на основну спеціальність і додаткову спеціалізацію.

Згідно з результатами проведеної математичної обробки даних, усі одержані результати мають високий рівень статистичної значущості ($p \leq 0,01$). Виявлено наявність позитивних кореляційних зв'язків між рівнем професійного самовизначення в цілому та рівнем усіх складових цієї системи. При цьому найбільшою мірою рівень цього феномену корелює з рівнем професійної самосвідомості майбутніх педагогів в умовах підготовки з додатковою психологічною спеціалізацією ($p \leq 0,01$).

Одержані результати констатувального експерименту, високий рівень їх статистичної достовірності, дають можливість стверджувати, що у більшості майбутніх учителів рівень професійного самовизначення та його окремих компонентів не досягає високого навіть на завершальних етапах професійного навчання.

З цього випливає необхідність як цілеспрямованого впливу на процес професійного самовизначення студентів, так і перегляду доцільності поєднання окремих педагогічних спеціальностей з додатковою психологічною спеціалізацією.

У* третьому розділі *"Психолого-педагогічні умови успішного професійного самовизначення майбутніх учителів з додатковою спеціалізацією "Практична психологія" представлене теоретичне обґрунтування, змістовні та процесуальні засади формувального експерименту, подано зміст та основні напрями роботи з оптимізації професійного самовизначення у майбутніх учителів різних напрямків професійної підготовки, представлено результати впровадження авторської програми підвищення рівня професійного самовизначення у студентів різних педагогічних спеціальностей з додатковою психологічною спеціалізацією.

Аналіз фахової літератури з проблеми професійного самовизначення майбутніх педагогів і психологів в умовах професійного навчання дає можливість констатувати, що успішність формування цього процесу залежить від забезпечення в навчально-виховному середовищі педагогічних професійних навчальних закладів ряду умов. До таких умов автори відносять перехід від традиційної системи викладання до особистісно-орієнтованого (Г.І.Білуха, О.І.Вітковська, Є.А.Клімов, Л.М.Мітіна, Л.А.Петровська, М.С.Пряжніков, Ю.П.Поваренков, В.В.Рибалка та ін.), впровадження модульно-рейтингової системи оцінювання (І.П.Андрійчук, В.Ю.Бабайцева, В.Д.Брагіна, А.А.Лук'янчук, Ф.В.Повшедна, І.І.Резвицький та ін.),

визнання в якості пріоритету вищої педагогічної освіти особистісно-професійного розвитку майбутніх фахівців (В.І.Бондар, І.В.Вачков, В.А.Клімов, Г.А.Ковальов, А.К.Маркова, О.О.Міненко, Л.М.Мітіна, А.У.Хараш, Т.С.Яценко та ін.), забезпечення необхідних умов та активізацію їх роботи з професійної самоосвіти й самовиховання (А.В.Бугріменко, Л.О.Гапоненко, Т.А. Кадикова, Є.А.Кисельовіа, Т.В.Сінєльнікова та ін.). Зміст перерахованих умов розкривається у роботах авторів через конкретні методи й прийоми професійної підготовки майбутніх фахівців, їх обґрунтований підбір та оптимальне поєднання. Такими методами автори вважають окремі елементи лекційно-семінарської системи (проблемні лекції, мікровикладання, семінари, дискусії, диспути) та засоби соціально-психологічного тренінгу (ділові й рольові ігри, ігри з елементами психодрами, тематичний психомалюнок, психогімнастичні вправи тощо).

Ці теоретичні положення, а також необхідність врахування єдності основної спеціальності й додаткової спеціалізації, а також специфіки предметного змісту одержуваних педагогічної та психологічної професій і було покладено в основу авторської програми оптимізації професійного самовизначення майбутніх учителів, метою якої було підвищення рівня професійного самовизначення студентів шляхом формування у них усіх основних складових цієї системи на обидві одержувані спеціальності (учитель-предметник і практичний психолог) у їх єдності за допомогою комплексного застосування методів традиційного і активного соціально-психологічного навчання.

У формувальному експерименті взяли участь 210 студентів. На завершальному етапі діагностичної частини констатувального експерименту нами було довільно сформовано експериментальну і контрольну групи студентів. До обох груп увійшло по 35 студентів споріднених ("Соціальна робота й практична психологія"), по 38 студентів неспоріднених ("Українська мова й практична психологія") спеціальностей і по 42 студенти спеціальності "Психологія". Таким чином, загальна кількість студентів і експериментальної, і контрольної груп складала по 105 осіб відповідно.

Склад контрольної і експериментальної груп нами було сформовано за результатами діагностичної частини формувального експерименту таким чином, щоб кількість студентів з високим, середнім і низьким рівнями професійного самовизначення в контрольній і експериментальній групах не мала значних відмінностей.

Мета нашого тренінгу полягала у оптимізації особистісно-професійного розвитку майбутніх учителів, підвищенні у них рівня професійної самосвідомості, мотивів, інтересів, спрямованості, здібностей та потреби у професійній самоосвіті й самовихованні, формуванні цілісного професійного самовизначення на основну спеціальність і додаткову спеціалізацію.

Формувальний етап експерименту тривав впродовж першого семестру 2007-2008 навчального року. Він включав 12 занять у кожній групі (одне заняття на тиждень) по 3-4 години кожне у позанавчальний час.

У підборі методів і прийомів тренінгової роботи ми враховували специфіку ситуації: вікові та індивідуальні особливості учасників експерименту, для студентів неспоріднених спеціальностей - професійну орієнтацію переважно на один, перший

чи другий, напрям підготовки (згідно з результатами констатувального експерименту).

Весь тренінговий курс, спрямований на оптимізацію професійного самовизначення майбутніх спеціалістів, включав теоретичну і практичну складові у їх єдності, що, на нашу думку, сприяло формуванню у студентів цілісного психолого-педагогічного самовизначення на основну спеціальність і додаткову спеціалізацію.

Основними засобами теоретичної складової програми було обрано міні-лекції та індивідуальні роз'яснювальні бесіди для здійснення психолого-педагогічної просвіти студентів. Необхідність проведення зі студентами експериментальної групи міні-лекцій та бесід з психологічної просвіти зумовлюється тим, що, оскільки в нашому формувальному експерименті брали участь студенти І-ІІ курсів, то для успішної роботи з оптимізації усіх структурних компонентів професійного самовизначення в їх єдності необхідна попередня робота з формування і розширення теоретичних знань студентів про основні поняття, які відображають процес професійного розвитку майбутнього спеціаліста.

Важлива роль у оптимізації професійного самовизначення студентів відводилась активним методам навчання. Теоретичною основою для вирішення цих завдань слугували дослідження Р.Ассаджолі, І.В.Вачкова, Л.В.Долинської, В.М.Козієва, А.К.Маркової, Л.М.Мітіної, В.В.Сагарди, В.А.Семиченко, О.Л.Туриніної, І.М.Чорної, В.І.Юрченка, Т.С.Яценко та ін. Конкретними засобами нашого тренінгу було обрано рольові та ділові ігри, ігри з елементами психодрами, тематичний психомалюнок, медитації-візуалізації, індивідуальне й групове консультування, диференційовані домашні завдання. Завершальним етапом тренінгу стало складання студентами програм з подальшої професійної самоосвіти й самовиховання терміном на один місяць.

Кожне тренінгове заняття включало наступні структурні елементи: формування працездатності групи; теоретичний етап (міні-лекторій); обмін досвідом з приводу виконання домашнього завдання; змістовний етап, який являв собою виконання вправ з розвитку відповідних компонентів професійного самовизначення; обмін досвідом, набутим впродовж заняття; повідомлення домашнього завдання. Вправи, в залежності від мети заняття, були спрямовані на формування у студентів адекватних уявлень про вимоги обраної професії та відповідність власних особистісних особливостей цим вимогам; становлення внутрішніх мотивів навчально-професійної діяльності, підвищення рівня інтересів і спрямованості на подвійну спеціальність, розвиток комунікативних, організаторських, творчих, власне педагогічних і психологічних здібностей; формування і усталення потреби в професійній самоосвіті й самовихованні.

Після проведення формувального експерименту з метою виявлення змін у рівні професійного самовизначення та його окремих компонентів ми застосували ті самі методики, що і на констатувальному етапі дослідження.

Згідно з результатами контрольного експерименту, після проведення тренінгу у студентів усіх напрямків професійної підготовки експериментальної групи виявлено позитивні зрушення як за рівнем професійного самовизначення, так і за

його складовими. Проте, у студентів різних спеціалізацій інтенсивність цих змін була неоднаковою (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка професійного самовизначення студентів у процесі формувального експерименту (у %)

N=210

Спеціальність	Рівень професійного самовизначення	Підрівень	Експериментальна група			Контрольна група		
			До експ-ту	Після експ-ту	Різниця	До експ-ту	Після експ-ту	Різниця
Споріднені педагогічні спеціальності з додатковою спеціалізацією "Практична психологія"	Високий	II	14,28	28,57	14,28	9,52	14,28	4,76
		I	23,81	47,61	23,81	23,81	19,05	-4,76
	Середній	II	33,33	23,81	-9,52	8	9	4,76
		I	19,05	-	-19,05	14,28	14,28	0
	Низький	II	9,52	-	-9,52	14,28	9,52	-4,76
		I	-	-	-	-	-	-
Спеціальність "Психологія" без додаткової спеціалізації	Високий	II	15,00	25,00	10,00	10,00	15,00	5,00
		I	20,00	40,00	20,00	20,00	15,00	-5,00
	Середній	II	25,00	25,00	0,00	25,00	25,00	0,00
		I	25,00	10,00	-15,00	20,00	25,00	5,00
	Низький	II	15,00	-	-15,00	25,00	20,00	-5,00
		I	-	-	-	-	-	-
Неспоріднені педагогічні спеціальності з додатковою спеціалізацією "Практична психологія"	Високий	II	-	4,55	4,55	-	-	-
		I	4,55	0,22	18,18	9,10	13,64	4,55
	Середній	II	18,18	50,00	31,81	18,18	13,64	-4,55
		I	31,81	0,22	-9,10	31,81	31,81	0,00
	Низький	II	27,30	-	-27,30	31,81	36,40	4,55
		I	18,18	-	-18,18	18,18	9,10	-9,10

Як видно з таблиці 2, у студентів споріднених спеціальностей вдалось досягнути значно вищих результатів формування цілісного професійного самовизначення на основну спеціальність і додаткову спеціалізацію, ніж у студентів неспоріднених спеціальностей.

Одержані результати підтвердили висунуті нами гіпотези і дали можливість зробити загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та експериментальне вирішення проблеми професійного самовизначення майбутніх фахівців в умовах підготовки за двома спеціальностями, яке полягає у визначенні особливостей формування цього феномену у майбутніх учителів в умовах підготовки з додатковою психологічною спеціалізацією.

1. Феномен "професійне самовизначення особистості" інтерпертується дослідниками як активна діяльність суб'єкта з власного професійного самовдосконалення; комплекс професійно значущих особистісних особливостей індивіда; сукупність професійних переконань індивіда, які зумовлюють вибір ним того чи іншого типу праці; професійний світогляд спеціаліста. На нашу думку, феномен професійного самовизначення має розглядатись комплексно, як цілеспрямована активність індивіда з якомога більш повної реалізації своїх здібностей, можливостей у конкретному виді професійної діяльності. Базовим компонентом такої активності є усвідомлення ним вимог обраної професії, міри власної придатності до неї та перспектив власного професійного зростання.

2. Професійне самовизначення особистості являє собою тривалий процес, який охоплює всі етапи професійного становлення спеціаліста. Подальшої розробки на сьогодні потребує проблема формування цього феномену на етапі професійної підготовки. Висока актуальність таких досліджень зумовлюється тим, що саме особливості формування професійного самовизначення студентів в умовах фахової підготовки є визначальним фактором для забезпечення ринку праці України необхідною кількістю висококваліфікованих спеціалістів за окремими професіями.

3. Важливим аспектом вивчення проблеми професійного самовизначення майбутніх спеціалістів є дослідження особливостей формування цього феномену на педагогічну професію. Соціальна значущість цієї проблеми визначається низькою популярністю педагогічної професії водночас з наявністю соціального запиту на значну кількість учителів, особливо в умовах сільських малокомплектних шкіл. З метою вирішення цього завдання в системі вищої педагогічної освіти України все більше поширюється підготовка майбутніх педагогів з різними додатковими спеціалізаціями, в тому числі – з психологічною. Такий підхід дає можливість з одного боку забезпечити необхідну для країни кількість учителів, а з іншого – підвищити соціальну захищеність випускників педвузу на ринку праці.

4. Розвиток усіх складових професійного самовизначення майбутніх педагогів (професійної самосвідомості, мотивів, інтересів, спрямованості, здібностей, потреби в професійній самоосвіті й самовихованні) є взаємопов'язаним і взаємообумовленим. Базовим компонентом цього феномену переважна більшість вчених вважає професійну самосвідомість особистості. Формування у студентів адекватних уявлень про вимоги обраної професії та міру власної відповідності цим вимогам стимулює розвиток усіх інших компонентів, що, в свою чергу, зумовлює активізацію професійного самовизначення майбутніх фахівців у цілому.

5. Кількісні показники професійного самовизначення у майбутніх педагогів з додатковою спеціалізацією "Практична психологія" різних напрямків професійної підготовки є неоднаковими: найвищі результати одержано в групах студентів споріднених спеціальностей. Усі компоненти професійного самовизначення формуються у більшості цих студентів рівномірно, з орієнтацією на подвійну спеціальність. Кількісні показники формування професійного самовизначення у майбутніх учителів з низьким рівнем діалектичної спорідненості основної спеціальності й додаткової спеціалізації є значно нижчими, ніж у студентів споріднених спеціальностей. Професійне самовизначення у переважної більшості студентів цієї групи формується однобічно – на першу чи другу спеціальність. Це

зумовлює і специфіку становлення усіх складових професійного самовизначення майбутніх педагогів різних напрямків професійної підготовки з додатковою психологічною спеціалізацією, загальна тенденція якої полягає у досягненні вищого рівня сформованості усіх компонентів цього феномену студентами споріднених спеціальностей.

6. Психолого-педагогічними умовами, які сприяють формуванню у майбутніх педагогів-психологів високого рівня професійного самовизначення, є наступні:

- поєднання педагогічних спеціальностей з психологічною спеціалізацією лише за наявності діалектичної спорідненості предметного змісту основної спеціальності й додаткової спеціалізації;
- навчання, яке ґрунтується на принципах гуманістично орієнтованої освіти;
- поєднання позитивних надбань лекційно-семінарської системи й особистісно-орієнтованого навчання;
- визнання в якості пріоритету вищої педагогічної освіти особистісно-професійного розвитку майбутніх фахівців, підвищення уваги викладачів і психологів вузу до проблем професійної спрямованості й самореалізації студентів;
- забезпечення необхідних умов для роботи студентів з власної професійної самоосвіти й самовиховання.

7. Цілеспрямована робота з оптимізації професійного самовизначення майбутніх учителів має поєднувати як методи традиційної системи викладання у модифікованому варіанті (міні-лекції), так і тренінгові технології, а саме – активне соціально-психологічне навчання та такі конкретні засоби цього методу, як рольові й ділові ігри, ігри з елементами психодрами, метод психомалюнку, індивідуальні й групові консультації, диференційовані домашні завдання, складання студентами планів власного професійного саморозвитку та ін.

8. Ефективність впровадження авторської програми з оптимізації професійного самовизначення майбутніх педагогів є високою у групах студентів усіх досліджуваних спеціальностей. Найвищі якісні результати досягаються серед майбутніх спеціалістів споріднених спеціальностей. У переважної більшості майбутніх фахівців неспоріднених спеціальностей в результаті цілеспрямованих впливів відбувається формування високого рівня професійного самовизначення лише на одну – основну спеціальність або додаткову спеціалізацію. Рівень професійного самовизначення за іншою, як правило, не досягає високого. Таким чином, повністю подолати негативний вплив кон'юктурного поєднання педагогічних спеціальностей з психологічною спеціалізацією у педагогічних професійних навчальних закладах не вдається.

Проведене дослідження не охоплює усіх аспектів проблеми професійного самовизначення майбутніх учителів в умовах професійної підготовки з додатковими спеціалізаціями. Більш ретельного вивчення вимагає дослідження особливостей професійного самовизначення майбутніх учителів з іншими, ніж "Практична психологія", додатковими спеціалізаціями та розробка шляхів і засобів оптимізації їх професійного самовизначення, розробка нових подвійних педагогічних напрямків підготовки з високим рівнем діалектичної спорідненості, які найбільшою мірою сприятимуть оптимізації особистісно-професійного зростання майбутніх спеціалістів.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях автора:

1. Гріньова О. М. Проблема підготовки майбутніх учителів подвійних спеціальностей / О. М. Гріньова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. - №11 (35). – С. 249-257.

2. Гріньова О. М. Особливості професійного самовизначення майбутніх учителів подвійних спеціальностей з додатковою спеціалізацією "Практична психологія" / О. М. Гріньова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. - №15 (39). – С. 192-201.

3. Гріньова О. М. Особливості формування професійних здібностей майбутніх учителів з додатковою спеціалізацією "Практична психологія" у процесі фахової підготовки / О. М. Гріньова // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України/ за ред. Максименка С. Д. – К.: "Логос", 2007. – Т. 7., Вип. 13. – С. 38-45.

4. Гріньова О. М. Особливості експериментального дослідження професійного самовизначення майбутніх педагогів-психологів у процесі професійної підготовки / О. М. Гріньова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. - №20 (44). – С. 221-229.

5. Гріньова О. М. Тренінг професійної самосвідомості майбутніх учителів як фактор їх професійного самовизначення / О. М. Гріньова //Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. - № 12(45) . – С. 136-143.

6. Гріньова О. М. Професійне самовизначення майбутніх педагогів як фактор успішності їх професійної діяльності / О. М. Гріньова // Проблеми загальної та вікової психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім.. Г. С. Костюка АПН України/ за ред. Максименка С. Д. – К.: "Логос", 2008. – т. Х. – ч. 2., – С. 168-179.

7. Гріньова О. М. Особливості професійного самовизначення майбутніх педагогів-психологів як умова їх успішної професійної взаємодії / О. М. Гріньова // Наука і освіта. Спецвипуск: Л. К. Велітченко. О.: Південний науковий центр АПН України, 2008.- № 3. – с. 71-76.

8. Гріньова О. М. Психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх вчителів на початкових етапах навчання / О. М. Гріньова // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. матеріалів IX Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 25-27 квітня 2006р.; У 5-ти т./ Редкол. Тимошенко І. І. (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – Т. 3. – С. 54-57.

9. Гріньова О. М. Особливості формування професійних мотивів майбутніх педагогів в умовах фахової підготовки / О. М. Гріньова // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах Європейської інтеграції: Зб. матеріалів X Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 16-18 травня 2007р.; У 6-ти т./ Редкол. Тимошенко І. І. (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2007. – Т. 4. – С. 77-79.

10. Гріньова О. М. Формування професійного самовизначення у майбутніх педагогів-психологів в умовах професійної підготовки / О. М. Гріньова // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах Європейської інтеграції: Зб. матеріалів XII Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 25-26 травня 2008р.; У 5 т./ Редкол. Тимошенко І. І. (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2008. – Т. 2. – С. 18-20.

АНОТАЦІЇ

Гріньова О.М. Психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх учителів в умовах підготовки за двома спеціальностями. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2008.

Дисертаційна робота присвячена виявленню особливостей професійного самовизначення майбутніх педагогів в умовах підготовки за подвійними спеціальностями (з додатковою спеціалізацією "Практична психологія").

Встановлено, що професійне самовизначення майбутніх фахівців являє собою складну систему, основними компонентами якої є професійні мотиви, інтереси, спрямованість, здібності, самосвідомість та потреба в професійній самоосвіті й самовихованні. Виявлено особливості розвитку всіх структурних компонентів цього феномену у студентів різних напрямків підготовки, критерії та рівні його сформованості. Доведено, що рівень сформованості у студентів професійного самовизначення значною мірою зумовлюється наявністю діалектичної спорідненості між предметним змістом їх основної спеціальності й додаткової спеціалізації: у переважної більшості майбутніх фахівців споріднених спеціальностей виявлено високий і середній рівні усіх структурних компонентів професійного самовизначення. Натомість у студентів неспоріднених спеціальностей досліджувані феномени формуються однобічно.

Доведено, що оптимізація професійного самовизначення майбутніх педагогів в умовах професійної підготовки з додатковою психологічною спеціалізацією здійснюється шляхом підвищення рівня структурних компонентів цього процесу з використанням теоретичних і практичних методів навчання у їх єдності. Встановлено високу ефективність авторської програми в усіх групах студентів, але повністю подолати однобічність професійного самовизначення в групі студентів неспоріднених спеціальностей не вдається.

Ключові слова: професійне самовизначення, майбутній педагог, особистісно-професійне зростання, професійна самосвідомість, активні методи навчання.

Гринёва О.М. Психологические особенности профессионального самоопределения будущих учителей в условиях подготовки за двумя специальностями. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология.- Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2008.

В диссертационной работе представлено теоретическое обоснование и экспериментальное изучение особенностей профессионального самоопределения у студентов педагогических специальностей с дополнительной специализацией "Практическая психология".

Осуществлен анализ основных теоретических подходов к проблеме, рассмотрены психологические подходы к понятию профессионального самоопределения, его места и роли в структуре общего смысло-жизненного самоопределения личности, особенности формирования на педагогическую профессию в условиях подготовки с разными дополнительными специализациями (на примере специализации "Практическая психология").

Выдвигается гипотеза о том, что эффективность профессионального самоопределения у студентов разных педагогических специальностей с дополнительной психологической специализацией зависит от уровня диалектического соотношения между предметным содержанием основного и дополнительного направлений профессиональной подготовки.

Профессиональное самоопределение рассматривается в работе как сложное личностное образование, которое проявляется в самореализации личности в профессиональной или учебно-профессиональной деятельности путем наиболее полного использования ей своих профессиональных способностей и индивидуально-физиологических свойств.

В работе представлены результаты констатирующего эксперимента, целью которого было изучение особенностей профессионального самоопределения у студентов разных педагогических специальностей с дополнительной психологической специализацией. Среди наиболее значимых предпосылок, которые обуславливают успешность профессионального самоопределения студентов и одновременно являются его компонентами, называются профессиональное самосознание, мотивы, интересы, направленность, способности, потребность в профессиональном самообразовании и самовоспитании.

Экспериментально доказано, что профессиональное самоопределение будущих педагогов разных направлений профессиональной подготовки имеет свои особенности. Так, у большинства студентов педагогических специальностей с высокой степенью диалектического родства основной специальности и дополнительной специализации выявлено высокий и средний уровни как профессионального самоопределения в целом, так и его отдельных компонентов. Среди студентов педагогических специальностей с низким уровнем диалектического родства выявлено более низкие результаты профессионального самоопределения.

На основе теоретических положений украинских и зарубежных психологов по проблемам личностно-профессионального роста специалиста, особенностей профессиональной подготовки будущих педагогов и психологов, использования тренинговых технологий в процессе их обучения обоснована, разработана и апробирована программа повышения уровня профессионального самоопределения

студентов, которая предполагает комплекс мини-лекций, разъяснительных бесед и методов активного социально-психологического обучения (ролевых и деловых игр, игр с элементами психодрамы, психорисунка, индивидуальных и групповых консультаций и др.), направленных на формирование у студентов высокого уровня всех основных компонентов профессионального самоопределения и этого феномена в целом на основную специальность и дополнительную специализацию.

Делается вывод, что для формирования высокого уровня целостного профессионального самоопределения на обе избранные профессии у студентов специальностей, обьединенных только по коньюктурному принципу, необходима целенаправленная комплексная работа преподавателей и психологов вуза на протяжении всего периода их профессионального обучения и, возможно, пересмотр необходимости создания таких специальностей в дальнейшем.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, будущий педагог, профессиональная направленность, профессиональная компетентность, личностно-профессиональный рост, активное социально-психологическое обучение.

Grineva O.M. Psychological features of professional self-determination of the future teachers in terms of two-specialities teaching. – Manuscript.

The thesis for getting the scientific degree of the Candidate of Psychologic Sciencies in speciality 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Kyiv, 2006.

Dissertation work is devoted to the exposure of features of professional self-determination of future teachers, studying two specialities (with additional specialization "Practical psychology").

It is proved that professional self-determination of future specialists is a difficult system, it's basic components are professional reasons, interests, orientation, capabilities, consciousness and necessity in professional self-education and self-educating. It is found the features of the structural component's development of this phenomenon of the students of different directions of vocal training, criterions and levels of its forming. It is proved that the self-determination's level of the students is stipulated by the presence of dialectical cognation between subject's maintenance of their basic speciality and additional specialization: at the majority of future specialists, studying specialities with a high level of dialectical cognition, high and middle levels of all self-determination's structural tools are exposed. Exposed phenomenons are forming one-sided in groups of students, studying specialities with a low level of dialectical cognition.

It is proved that optimization of professional self-determination of future of teachers-psychologists is carried out by the increase of level of structural components this to the phenomenon with of the complex using of theoretical and practical methods of studies. In all groups of students is set high efficiency of the authors program, but fully to overcome one-sidedness of professional self-determination in the group of students, studying specialities with low level of dialectical cognition of basic speciality and additional specialization, is not succeeded.

Key words: professional self-realization, future pedagogist, personality and professional development, professional self-identification, active methods of education.

Підписано до друку 10.09.2008 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 498
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26